

О.В. Керевич*

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО ТА ОПЕРАТИВНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПІД ЧАС РОЗКРИТТЯ І РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

Одним із негативних результатів політичних, економічних і інших змін в житті України виявилось підвищення активності кримінально орієнтованих соціальних груп і, як правило, збільшення долі організованої злочинності в структурі всієї злочинності.

В таких умовах ефективна діяльність практичних працівників багато в чому залежить від вдосконалення відповідного законодавства.

У зв'язку з цим є своєчасним прийняття у 2001 році Кримінального кодексу України, яким посилено кримінальну відповідальність, особливо за злочини скоєні організованими злочинними групами¹. Залишається актуальною і подальша законотворча діяльність. Однак, незважаючи на це ще до цього часу не прийнято Кримінально-процесуальний кодекс України, який визначає порядок застосування кримінального законодавства. На даний час цей законопроект розглянуто у Верховній Раді України у першому читанні, але перспектив щодо його прийняття, найближчим часом не вбачається, незважаючи на те, що це завдання поставлене перед Україною Радою Європи як однієї із необхідних умов щодо подальшої євроінтеграції нашої держави.

Окремі питання взаємодії слідчого і органу дізнання висвітлювались в роботах С.В. Бородіна, А.Н. Васильєва, В.К. Звирбуля, А.Р. Ратінова, Н.А. Якубовича, Ф.Ю. Бердичевського та багатьох інших².

Аналіз накопиченого правоохоронними органами досвіду боротьби зі злочинністю дозволяє стверджувати, що без прийняття відповідних заходів організаційного характеру ефективність застосування оновленого законодавства може бути надто низькою.

Необхідно протипоставити організованим діям злочинців більш організовані дії з боку правоохоронних органів. Це можливо забезпечити, вдосконалюючи взаємодію слідчого і органу дізнання, а відповідно, і процес використання в розслідуванні результатів оперативно-розшукової діяльності.

Звертаючись до досвіду органів внутрішніх справ, на яких покладено основну функцію по боротьбі зі злочинністю, слід відмітити, що традиційні форми такої взаємодії не завжди давали бажані результати. У зв'язку з цим в системі МВС України були створені спеціалізовані слідчі відділення, в подальшому реорганізовані в слідчі відділи (управління) щодо розслідування злочинів, пов'язаних з організованою злочинною діяльністю. Так у Головному слідчому управлінні МВС України у 2003 році створено управління щодо розслідування особливо тяжких злочинів у сфері економіки та службової діяльності³. На жаль, у даний час цей процес проходить у зворотному напрямку тобто, із управлінь створюють відділи із відділів відділення і т.д.

© Керевич О.В., 2005

* ад'юнкт кафедри теорії кримінального процесу та судустрою Національної академії внутрішніх справ України

¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. // ВВР. — 2001. — № 25-26. — Ст. 131

² Балашов Л.Н. Взаимодействие следователя и органа дознания при расследовании преступлений: Автореф. дис. ... к.ю.н. — М., 1973. — С. 10.; Гаврилов А.К. Раскрытие преступлений на предварительном следствии. — Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1976. — С. 7.; Герасимов И.Ф. Теоретические проблемы раскрытия преступления: Автореф. дис. ... д.ю.н. — М., 1979. — С. 11.; Чувилев А.А. Взаимодействие следователя ОВС с милицией. — М.: МВШМ МВД СССР, 1981. — С. 15.; Карнеева Л.М. Правовые основы взаимодействия следователя с сотрудниками милиции // Социалистическая законность. — 1981. — № 5. — С. 50-53.

³ Наказ МВС України № 1600 від 25.12.2003 р. (додаток №2 положення про Головне слідче управління).

Уявляється, що для ефективної боротьби з організованою злочинністю недостатньо просто створити спеціалізовані підрозділи.

Система управління цими органами знаходиться в постійному русі, у зв'язку з її складністю, специфікою боротьби з названим видом злочинності, з пошуком оптимального розподілу сил і засобів. Будучи за своєю суттю новими організаційними структурами, вони привертати і продовжують привертати до себе увагу. В цей же час, особливості їх організації і діяльності, проблеми, які виникають, і шляхи їх вирішення представляють інтерес як з практичної, так і з теоретичної точки зору.

Однією з важливих умов належної діяльності цих підрозділів є її постійне оперативне супроводження.

Оперативне супроводження досудового слідства — поняття досить широке, воно охоплює різні напрямки діяльності, включаючи рішення широкого спектру завдань — від участі в провадженні слідчих дій, виявлення очевидців до охорони потерпілих і свідків, запобігання намаганням здійснення впливу на працівників правоохоронних органів тощо. Так, проведеним нами анкетуванням встановлено, що на запитання: "Чи повинно на Вашу думку здійснюватися органом дізнання подальше оперативне супроводження кримінальної справи до суду і завершення судового розгляду?" Так — відповіло 39 % респондентів; в окремих випадках — 50,7 % анкетованих; ні — 7,5 % із числа опитаних.

Однак слід відмітити, що на рівні Головного слідчого управління відслідковується подальший розгляд справи у суді з метою контролю за підтвердженням або не підтвердженням ознак організованих злочинних груп. Цього вимагають від слідчих управлінь ГУ, УМВС в областях, оскільки це передбачено формою статистичної звітності, затвердженої Департаментом інформаційних технологій.

Перш за все слід вказати, що порушення кримінальної справи за фактами злочинів, до яких причетні організовані злочинні структури, як правило, поєднане з реалізацією оперативних матеріалів.

З однієї сторони, з врахуванням завантаженості слідчих спеціалізованих підрозділів, і в зв'язку з необхідністю підвищення оперативності реагування на повідомлення про злочини, працівники оперативних підрозділів можуть самостійно реалізовувати матеріали, у тому числі порушивши кримінальну справу. Однак, недостатня кількість працівників оперативних служб, які мають досвід кваліфікованого провадження слідчих дій і ряд інших причин досить часто тягнуть за собою небажані наслідки. Так, під час вивчення однієї із кримінальних справ було встановлено, що в червні 2001 року в одному із районних управлінь ГУ МВС України в м. Києві було порушено кримінальну справу за фактом незаконного зберігання вогнепальної зброї — пістолета ПМ, револьвера і боеприпасів в будинку, які належали громадянину Х. Підставою для порушення кримінальної справи послужила реалізація оперативної інформації працівниками одного із оперативних підрозділів столиці, якими проведено обшук в квартирі Х., а також інші невідкладні слідчі дії, результати яких зафіксовано у вигляді протоколів огляду, вилучення і виїмки. Працівники оперативної служби попередньо не погодили свої дії зі слідчим і, в результаті, провели їх некваліфіковано. Наприклад, для участі в якості понятого запрошено неповнолітнього А., не вживались заходи щодо виявлення відбитків пальців і інших слідів на виявленій зброї, а також були допущені інші недоліки, які дозволили гр-ну Х. в подальшому уникнути відповідальності і потягли за собою закриття кримінальної справи відносно нього. На жаль, такі випадки є непоодинокими.

Однак, навіть при наявності в оперативних підрозділах співробітників здатних кваліфіковано провести невідкладні слідчі дії, подібна практика є ризикованою.

У зв'язку з цим представляє інтерес така організація роботи, коли для вивчення матеріалів

первинної перевірки, які надходять з оперативних підрозділів, виділяється окремих слідчий. При такому підході матеріали за фактами, які не мають ознак злочину або потребують додаткової перевірки, "відсіюються" і повертаються для проведення додаткової перевірки. Тільки при наявності достатніх процесуальних передумов до початку розслідування приймається рішення про необхідність порушення кримінальної справи, а в результаті час роботи не витрачається на діяльність по розслідуванню діянь, що не містять ознак злочину.

На жаль, практика показує, що і така організація праці не є ідеальною, оскільки мають місце випадки повернення органу дізнання матеріалів для доопрацювання, коли в наявності підстави до порушення кримінальної справи, а доопрацювання може проводитись паралельно з розслідуванням. З іншої сторони, відсутність належної вимогливості зі сторони слідчого до матеріалів, які надаються йому оперативними працівниками, призводить до зупинення в подальшому кримінальних справ, порушених за недостатньо зібраними матеріалами.

Таким чином, будь-яке організаційне рішення в стадії порушення кримінальної справи має як позитивні, так і негативні сторони.

Однак, за умови обов'язкового провадження досудового слідства, порушення кримінальної справи і проведення невідкладних слідчих дій самостійно органами дізнання повинні бути скоріше винятком, ніж правилом.

Конфліктність цього етапу взаємодії обумовлена відсутністю чітких критеріїв оцінки достатності представлених для реалізації матеріалів. Очевидно, в кожному конкретному випадку достатність матеріалів, які надаються оперативним підрозділом для прийняття рішення про порушення кримінальної справи, визначається виходячи із ситуації, яка склалася.

Тому, передовсім, в кожному органі внутрішніх справ на основі законів і відомчих інструкцій, з врахуванням місцевих особливостей, повинні бути визначені і погоджені:

- порядок і форми ознайомлення слідчого з результатами оперативно-розшукової діяльності;
- чіткі схеми взаємодії між слідчим і оперативним працівником, в тому числі, і черговою частиною, коли взаємодія починається з огляду місця події або проведення інших невідкладних слідчих дій.

Заслуговує на увагу така організація роботи, коли оперативні працівники і їх керівники, ще до порушення кримінальної справи, надають керівництву органів досудового слідства для вивчення матеріали оперативно-розшукової діяльності. В подальшому після обговорення приймається спільне рішення про наявність ознак злочину, про необхідність виконання до порушення кримінальної справи тих чи інших оперативно-розшукових заходів, про те, ким буде розслідуватись справа, (слідчим відділом районного рівня чи слідчим слідчої частини Слідчого управління області).

В конфліктних випадках обговорення проводиться в прокуратурі.

Якщо в результаті спільного обговорення приймається рішення про необхідність розслідування злочину слідчим слідчої частини, то виділяється конкретний працівник, відповідальний за подальшу роботу. Він контролює своєчасність представлення результатів додаткових оперативно-розшукових заходів, спільно з керівництвом служб, які взаємодіють, визначає дату і складає план реалізації. При цьому проводиться розрахунок сил і засобів необхідних для того, щоб, безпосередньо, після порушення кримінальної справи виконати в повному обсязі весь комплекс невідкладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів для закріплення слідів злочину, доказів, встановлення всіх співучасників і їх викриття.

Поряд з добре організованою взаємодією в практичній діяльності є і недоліки. Часто співробітники оперативних служб допускають випадки затримання підозрюваних за відсутності гострої необхідності в цьому і без попереднього обговорення матеріалів зі слідчим. Крім цього, є

факти неналежного виконання або ж і невиконання взагалі доручень слідчого, а також помічається тенденція зниження якості оперативного супроводження розслідування після арешту обвинуваченого.

На жаль, не тільки в стадії порушення кримінальної справи виникають проблеми у взаємодії між слідчим і органом дізнання, в подальшому існує також чимало проблем.

У загальних рисах діяльність після порушення кримінальної справи будується за таким алгоритмом: аналіз отриманих даних справи — висунення слідчих версій — погоджене планування розслідування (можливо оперативно-розшукових заходів) — контроль за виконанням плану, а при необхідності його коректування. Особливості організації роботи по справі можуть обумовлюватись рядом причин, наприклад, встановлений чи невстановлений підозрюваний і т.д.

Робота слідчих у справах про організовані злочинні групи ще більш специфічна. Спочатку передбачалося, що спеціалізація слідчих для розслідування злочинів по лінії організованої злочинності буде здійснюватися для того, щоб сконцентрувати на цьому напрямку діяльності найбільш кваліфіковані кадри, не витрачати їх сили на виконання іншої роботи.

Реальність свідчить про те, що слідчі спеціалізованих слідчих підрозділів завантажені звичайною роботою за формальними ознаками злочину, а тому, дійсно, складні справи розслідуються не виправдано довго. Так, за три місяці поточного року всього спеціалізованими слідчими підрозділами МВС України закінчено 124 кримінальні справи проти 168 кримінальних справ за такий же період минулого року, що на 24,4 % менше, а в залишку незакінчених справ по лінії організованої злочинності, станом на 1 квітня 2005 року знаходиться всього 38 кримінальних справ⁴.

Інша причина завантаженості слідчих є в недостатньому принциповому відношенні керівників слідчих частин до матеріалів, які отримують. Порушення кримінальних справ за матеріалами, які недостатньо підготовлені, про що зазначалось вище, приводить в свою чергу до ускладнень на подальших етапах розслідування і навіть закриття кримінальних справ.

В деяких областях залишається великим відсоток закритих кримінальних справ, що свідчить про низьку ефективність використання висококваліфікованих спеціалістів.

Якщо взаємодія відбувається постійно, а не зупиняється після порушення кримінальної справи чи затримання підозрюваного, то і розслідування будь-якої кримінальної справи буди здійснюватись на високому рівні. В більшості випадків слідчі виконують свої обов'язки щодо взаємодії в частині інформування оперативного апарату про відомості, отримані в результаті розслідування, на які слід звернути увагу. Працівники оперативних служб неоднозначно розуміють вимоги дотримання конспірації і не завжди надають необхідну інформацію слідчому. Іноді вони зайняті вирішенням своїх специфічних завдань. Тому, мабуть, і взаємодія закінчується вже на початковому етапі. І це не дивно, бо лише слідчий несе персональну відповідальність за хід і результати розслідування і тому він зацікавлений в більш повному обміні інформацією.

Так не виключені випадки, коли оперативне супроводження розслідування кримінальних справ зводиться до епізодичного виконання доручень у кримінальній справі. Заміна співробітників або їх фактичне переорієнтування на виконання інших завдань проводиться без узгодження з старшим слідчо-оперативної групи. Це призводить до зниження ефективності заходів, які проводяться.

Для підвищення ефективності взаємодії необхідно враховувати як позитивний так і негативний досвід. Для цього слід:

- спільно розробляти плани реалізації оперативних матеріалів ОВС;
- забезпечити оперативне супроводження розслідування кримінальних справ до їх

⁴ Статистичний збірник ГСУ МВС України. — К., 2005. — С. 13.

фактичного завершення (прийняття остаточного процесуального рішення);

— проводити заміну членів слідчо-оперативної групи тільки за погодженням з керівником групи (старшим);

— спільно аналізувати допущені прорахунки і найбільш вдалі тактичні комбінації після закінчення розслідування;

Повертаючись до питання щодо ознайомлення слідчого з оперативними матеріалами слід відмітити, що існує думка про те що, коли слідчий неосвідомлений про інформацію, яка є в оперативно-розшукових відділах, то це “оберігає” слідчого від формування у нього необ’єктивної думки про злочин, вину обвинуваченого і забезпечує тим самим об’єктивний характер розслідування.

На наш погляд, ця думка є неправильною, оскільки є результатом змішування різних понять. Слідчий, знайомлячись з результатами оперативно-розшукової діяльності, не займається цієї діяльністю, яка не входить до його компетенції.

Якщо слідчий може не тільки знайомитись з матеріалами оперативно-розшукової діяльності, а й у певній мірі контролювати її, вимагати усунення виявлених недоліків, то лише тоді підвищиться рівень організації взаємодії і всієї слідчо-оперативної роботи. Справа в тому, що слідчий може помічати в оперативних матеріалах такі деталі, яким оперативний працівник не приділив би уваги в силу не повної обізнаності про обставини злочину. Крім цього у слідчого з’являється можливість більш цілеспрямовано і конкретно давати завдання оперативному працівнику і активно брати участь у визначенні напрямку подальшої оперативної роботи.

Вважаємо, що однією із найважливіших проблем у взаємодії слідчого з оперативними підрозділами є відмінність у кінцевих результатах роботи. Справа в тому, що робота оперативного працівника зводиться до встановлення особи, яка скоїла злочин, а в окремих випадках і до виявлення ознак злочину. В подальшому вона фактично призупиняється або ж стає менш активною. Результат роботи слідчого — направлення справи до прокуратури для затвердження обвинувального висновку та направлення справи до суду. І навіть в подальшому, коли справа знаходиться у суді, слідчий намагається контролювати хід судового розгляду, оскільки повернення справи на додаткове розслідування має для слідчого негативні наслідки. Це також зазначено у формі статистичної звітності як негативний показник у діяльності слідчого.

Отже, подальше вдосконалення чинного законодавства, а відповідно і відомчої нормативної бази повинно здійснюватись з врахуванням накопиченого досвіду роботи правоохоронних органів, а усунення вказаних у цій статті певних недоліків, на наш погляд, сприятиме більш чіткій організації взаємодії слідчого та органу дізнання в процесі розкриття та розслідування злочинів.

Стаття рекомендована до друку кафедрою теорії кримінального процесу та судоустрою Національної академії внутрішніх справ України (протокол № 10 від 31 березня 2005 року)

